

Aan de vaste Kamercommissies Economische Zaken en Infrastructuur en Milieu

16 december 2015

Betreft: AO gewasbescherming, 13 januari 2016

Geachte dames en heren,

Tijdens het aankomende Algemeen Overleg gewasbescherming op 13 januari zal onder meer worden gesproken over de toelatingen van bestrijdingsmiddelen op basis van neonicotinoïden, en over de gezondheid van omwonenden van agrarische bedrijven. Hierbij sturen we u het gezamenlijke standpunt hierover van ondergetekende organisaties.

Samengevat vragen wij uw inzet voor de volgende punten:

- (1) een verbod op het gebruik van imidacloprid in de glastuinbouw.
- (2) geen uitstel zuiveringsplicht voor neonicotinoïden
- (3) Betere toetsing en monitoring van mogelijke ecologische impact van bestrijdingsmiddelen
- (4) afronding van het gezondheidsonderzoek rond bollenvelden en fruitteeltgebieden voor einde 2018

(1) Risico's voor bijen en waterorganismen billijken imidacloprid-verbod

Neonicotinoïde-houdende bestrijdingsmiddelen vormen al ruim een decennia een groot probleem voor de waterkwaliteit (zie www.bestrijdingsmiddelenatlas.nl). In de afgelopen jaren zijn herhaaldelijk maatregelen getroffen om de risico's van deze middelen voor het milieu te beperken, meest recentelijk de verplichte zuivering bij toepassing van imidacloprid. Desondanks worden de ecologische normen voor oppervlaktewater nog steeds op grote schaal overschreden. We vragen u daarom de staatssecretaris met klem te verzoeken om het gebruik van imidacloprid in de glastuinbouw te verbieden.

Bij voorkeur door middel van een spoed- of noodprocedure, maar minimaal door het starten van een reguliere procedure voor het intrekken van de relevante toelatingen. Het CTGB kan laatstgenoemde procedure in gang zetten wanneer er aanwijzingen zijn dat niet langer wordt voldaan aan de toelatingscriteria. De bewijslast ligt vervolgens grotendeels bij de toelatingshouder.¹

→ Zie bijlage I voor meer informatie over het juridisch kader voor ingrijpen in de toelating van imidacloprid.

Monitoring Waterschappen: verplichte zuivering heeft geen effect

In reactie op de in Nature gepubliceerde studie van de Radboud Universiteit naar imidacloprid en vogelsterfte² schreef staatssecretaris Dijkema aan de Kamer:

¹ <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2013/01/22/advies-ctgb-over-efsa-herevaluatie-neonicotinoïden>

² Declines in insectivorous birds are associated with high neonicotinoid concentrations. Hallmann et al. 2014, Nature.

"Wil een verbod kans van slagen maken, dan moet er snel meer duidelijkheid worden verkregen over de effectiviteit van al eerder genomen maatregelen om normoverschrijdingen van imidacloprid in oppervlaktewater terug te dringen. Om die reden heb ik ingezet op het versneld beschikbaar komen van meetgegevens en om vervolgens te bezien of deze nieuwe, recente meetgegevens niet alsnog aanleiding geven tot ingrijpen, zowel op nationaal als Europees niveau." (27 oktober 2014, TK 27858 nr 276).

Deze toezegging herhaalde ze in haar reactie op het actieplan van de PvDD (30 maart 2015, TK 27858 nr 303), en en tijdens het plenaire debat over neonicotinoïden en glyfosaat op 28 mei 2015 (H-TK-20142015-89-8). De staatssecretaris heeft Universiteit Leiden (CML) gevraagd om de meetgegevens van de waterschappen te verzamelen en te analyseren. De belangrijkste conclusie uit het resulterende rapport (d.d. augustus 2015) luidt:

"Uit de aanvullende analyse naar het verloop van de concentraties van imidacloprid voor beide kassenregio's door het jaar heen blijkt dat geen duidelijke verlaging optreedt van de gemiddelde maand- of jaarconcentraties imidacloprid na de invoering van zuiveringsmaatregel per 1 mei 2014."

→ Zie bijlage II voor het CML rapport

Toelating imidacloprid voldoet niet meer aan toelatingscriterium oppervlaktewater

Sinds voorjaar 2013 is bekend dat de schadelijkheid van imidacloprid voor waterorganismen nog groter is dan al werd gedacht³. Het CTGB heeft hierop adequaat gereageerd door het toelatingscriterium te verlagen van 1200 naar 27 nanogram per liter. Ondertussen is ook de Kaderrichtlijn Water-norm voor chronische effecten (JG-MKN) aangepast aan de nieuwe gegevens (was 67 ng/l, wordt 8,3 ng/l). Uit de bestrijdingsmiddelenatlas (2014) blijkt dat deze nieuwe normen bij 40% (toelatingscriterium) en 85% (KRW-norm voor chronische effecten) van de toetsbare meetpunten werd overschreden. Op deze locaties is de concentratie zo hoog dat lethale en sublethale effecten op waterorganismen kunnen optreden.

Bijen toch blootgesteld aan neonics door ernstige lacune in huidige regelgeving

In 2014 bleek dat in kassen geteelde bloeiende tuinplanten in tuincentra en bouwmarkten hoge concentraties neonicotinoïden bevatten⁴. Toch is het gebruik van neonicotinoïden in kassen vrijgesteld van de huidige wettelijke restricties ter bescherming van de bijen. Dit komt doordat er bij de risicobeoordeling alleen is gekeken naar mogelijke blootstelling tijdens de teelt in de kas. Dat de planten na de teeltperiode alsnog buiten staan (bij consumenten in de tuin), is echter volledig over het hoofd gezien. In haar advies aan de staatssecretaris naar aanleiding van de tuinplantenstudie bevestigt de NVWA dat dit risico's voor bijen veroorzaakt:

"Het is niet uit te sluiten dat planten die behandeld zijn met neonicotinoïden in een kas een risico kunnen vormen voor foeragerende bijen als deze planten geplant worden in een tuin."

→ Zie bijlage III voor meer informatie over blootstelling van bijen via bloeiende tuinplanten.

(2) Geen uitstel zuiveringsplicht bij gebruik overige neonicotinoïden

De verplichte waterzuivering voor de glastuinbouw is onlangs uitgesteld tot 1 januari 2018 (was 1 januari 2016). Gezien de vele problemen met bestrijdingsmiddelen op basis van neonicotinoïden (zie bijvoorbeeld de recente overzichtsstudie van de EASAC⁵) zijn wij van mening dat dit uitstel niet moet worden verleend indien middelen worden toegepast op basis van een van de overige neonicotinoïden (thiacloprid, thiamethoxam en acetamiprid).

(3) Beter toetsing en monitoring van ecologische impact van bestrijdingsmiddelen

Om problemen zoals die nu optreden rondom neonicotinoïden in de toekomst te voorkomen zal tijdens de toelating en (her)beoordeling van bestrijdingsmiddelen strikter moeten worden gekeken naar mogelijke effecten op biodiversiteit. Door intensievere monitoring van relevante niet-doelwit organismen kan ook na de toelating beter de vinger aan de pols worden gehouden.

(4) Gezondheid

Volgens de brief van Staatssecretaris Mansveld van 18 mei (kamerstuk 27 858, nr 311), zal het gehele gezondheidsonderzoek zijn afgerond in 2018. Volgens het RIVM is in 2018 echter alleen het onderzoek naar omwonenden van de bollenteelt afgerond, waarna begonnen zal worden met onderzoek naar omwonenden van

³ Roessink, I. et al. (2013), The neonicotinoid imidacloprid shows high chronic toxicity to mayfly nymphs. Environ. Toxicol. Chem., 32.

⁴ <http://www.greenpeace.nl/sierteelt/> en <http://www.greenpeace.nl/sierteeltrapport/>

⁵ European Academies' Science Advisory Council, 2015. Ecosystem services, agriculture and neonicotinoids. <http://www.easac.eu>

de fruitteelt⁶. Wij vinden dat er op deze manier te veel vertraging wordt opgelopen en pleiten ervoor zowel het onderzoek rond bollenvelden als het onderzoek rond fruitteeltgebieden voor het einde van 2018 af te ronden.

Met vriendelijke groet,

5.1.2.e

5.1.2.e

5.1.2.e

Mede namens:

Natuur & Milieu

Wereld Natuur Fonds

Milieudefensie

Vogelbescherming Nederland

Natuurmonumenten

De Bijenstichting

De Natuur en Milieufederaties

KNNV Vereniging voor Veldbiologie

BD-Imkers

De Vlinderstichting

Soortenbescherming Nederland*

AVVN Algemeen Verbond van Volkstuinders

Verenigingen in Nederland

⁶ <http://www.bestrijdingsmiddelen-omwonenden.nl/FAQ>

* Bij Soortenbescherming Nederland zijn de volgende leden aangesloten:

EIS-NL (insecten)

FLORON (planten)

Stichting RAVON (reptielen, amfibieën en vissen)

De Vlinderstichting (vlinders en libellen)

Vogelbescherming Nederland (vogels)

Zoogdiervereniging (zoogdieren)

Bijlage I Juridisch kader

Onderstaand een passage uit het CTGB advies aan de staatssecretaris naar aanleiding van de EFSA studie over risico's van neonicotinoïden voor honingbijen (Ctgb-advies aan Ministerie van EZ over EFSA herevaluatie neonicotinoïden (22-1-2013). De benadrukking is toevoegd door ondergetekenden.

"Ingrijpen op nationaal niveau

Hoe kan Nederland eigenstandig ingrijpen in lopende toelatingen?

Ook hier geldt dat de Gewasbeschermingsverordening hiertoe de mogelijkheden en beperkingen bepaalt, eveneens middels een 'reguliere' (artikel 44) en een voorlopige maatregel-procedure (artikel 71).

'Regulier' ingrijpen in lopende toelatingen

In de **reguliere procedure** geldt - voorzover hier relevant - dat het Ctgb een toelating altijd opnieuw kan bekijken, als er **"aanwijzingen bestaan" dat niet langer wordt voldaan aan de toelatingscriteria** of dat bepaalde doelstellingen van de Kaderrichtlijn water in gevaar komen.

Indien na een hoor- en wederhoorprocedure blijkt dat deze aanwijzingen kloppen, dient de toelating gewijzigd of ingetrokken te worden. Hierbij geldt dat de ingreep proportioneel moet zijn, maar verder geldt – met name als de toelatingscriteria in het geding zijn - dat er verder geen belangenafweging plaatsvindt. Het Ctgb heeft in deze procedure in eerste instantie een relatief lichte bewijslast: het hoeft alleen aan te tonen dat er objectieerbare aanwijzingen zijn dat niet meer aan de criteria wordt voldaan. **In het kader van de hoor- en wederhoorprocedure ligt vervolgens de bewijslast om aan te tonen dat een gewasbeschermingsmiddel wèl voldoet, grotendeels bij de toelatinghouder.**

Indien de ingreep te maken heeft met het risico voor mens, dier of milieu, is geen respijttermijn voor verkoop of opgebruik mogelijk. Daarnaast is relevant dat als Nederland een toelating op grond van dit artikel intrekt of wijzigt, de overige lidstaten uit dezelfde zone in principe dienen te volgen en de Commissie geïnformeerd moet worden.

Noodmaatregelen

Dit is anders bij de noodprocedure van artikel 71. Deze houdt in dat het Ctgb een noodmaatregel kan nemen, indien:

- het Ctgb de Commissie officieel heeft gewezen op de noodzaak om een maatregel te nemen
- de Commissie dit nog niet heeft gedaan
- het duidelijk is dat het gewasbeschermingsmiddel waarschijnlijk een **ernstig risico** oplevert voor mens, dier of milieu en dit risico **niet met risicobeperkende maatregelen kan worden weggenomen** (bewijslast ctgb)
- de ernst van het risico de ingreep rechtvaardigt (bewijslast Ctgb).

Het moge uit het voorgaande duidelijk zijn dat het Ctgb in dit geval moet kunnen aantonen dat toepassing van het gewasbeschermingsmiddel waarschijnlijk ernstige risico's met zich meebrengt. Enkel aanwijzing dat niet aan de toelatingscriteria wordt voldaan, is hier onvoldoende; een substantiële, objectieerbare onderbouwing van te verwachten risico's is hier noodzakelijk om de ingreep staande te kunnen houden bij rechterlijke toetsing."

Bijlage II

Wil L.M. Tamis, Maarten van 't Zelfde, Martina G. Vijver, 2015. Analyse van imidacloprid in het oppervlaktewater; gebruikmakend van recente meetgegevens uit de Bestrijdingsmiddelenatlas, aug 2015. CML, Universiteit Leiden. (toegevoegd als apart document)

Bijlage III Blootstelling bijen via sierteeltproducten niet meegenomen in risicobeoordeling

Sinds september 2013 heeft de EU een aantal toepassingen van 3 neonicotinoïden en fipronil verboden vanwege grote risico's voor bijen. De maatregel moet voorkomen dat bijen aan deze middelen worden blootgesteld. Het EU-verbod maakt veel uitzonderingen waaronder de toepassing in (gesloten) kassen. De drie stoffen mogen in kassen dus wel worden gebruikt, ook op bloeiende gewassen, en tijdens de bloei.

Tussen eind 2013 en eind 2014 heeft Greenpeace Nederland drie keer residu analyses laten uitvoeren op sierteeltproducten. In 35 van de 95 onderzochte tuinplanten (37%) zijn resten van imidacloprid aangetroffen. Direct na het eerste onderzoek heeft Greenpeace een handhavingsverzoek ingediend bij de NVWA. We hebben er hierin onder meer op gewezen dat de blootstellingsroute via bloeiende tuinplanten uit de bedekte teelt over het hoofd is gezien bij de risico-inschatting. Hoewel het middel in de kas wordt toegepast, staan deze planten korte tijd later buiten in de tuin bij consumenten (en vaak daarvoor al bij de retail).

Om een indruk te krijgen van de mogelijke risico's voor honingbijen, hebben we een inschatting gemaakt van de blootstelling van bijen als gevolg van deze concentraties imidacloprid in bloeiende tuinplanten (zie onderstaande tabel). Bij het bepalen van de hoeveelheden nectar / stuifmeel die bijen maximaal binnen krijgen hebben we de methode gevolgd die wordt gebruikt door de EFSA⁷.

De gemeten residuen betreffen concentraties in de gehele plant. Helaas is er nog weinig bekend over de verhouding tussen concentraties residuen in blad/stengels en concentraties in nectar en stuifmeel. We hebben daarom twee scenario's doorgerekend:

Scenario I: residuconcentraties in nectar en pollen zijn hetzelfde als die in de gehele plant.

Scenario II: residuconcentraties in pollen en nectar zijn een factor 10 lager dan die in de gehele plant.

Uit deze aannames volgt dat nectar en stuifmeel dezelfde residuconcentraties bevatten. In dat geval zullen haalbijen worden blootgesteld aan de hoogste concentraties imidacloprid. De EFSA gaat uit van een dagelijkse suikerconsumptie van 32 - 128 mg voor een haalbij. Hierbij wordt voor inschatting van acute effecten alleen de bovenste helft van de consumptie range meegenomen (80-128 mg) en gaat men uit van een 'worst case' suikerconcentratie in nectar van 30%.

→ Uitgaande van de hoogste (worst case) suikerconsumptie is de totale nectarconsumptie: $128/0,30 = 426,5$ mg nectar / haalbij / dag.

→ Uitgaande van de laagste (best case) suikerconsumptie is dat: $80/0,30 = 267$ mg nectar / haalbij / dag.

→ In de tabel zijn alleen de berekeningen weergegeven op basis van de laagste (best case) suikerconsumptie.

Bij inschatting van acute risico's vergelijkt de EFSA de LD50 waarde (dosis van een stof waarbij meer dan 50% van de blootgestelde bijen sterft binnen 48u) met de 'worst case' consumptie. Wanneer de zogenaamde ETR (Exposure Toxicity Ratio) hoger is dan de vastgestelde 'trigger value' wordt geconcludeerd dat er een potentieel risico bestaat en moet verder gedetailleerd onderzoek worden gedaan.

⁷ European Food Safety Authority, 2013. EFSA Guidance Document on the risk assessment of plant protection products on bees (*Apis mellifera*, *Bombus* spp. and solitary bees). EFSA Journal 2013;11(7):3295, 268 pp., doi:10.2903/j.efsa.2013.3295

Conclusie

De door de EFSA vastgestelde trigger value voor orale acute blootstelling van honingbijen is 0,2. In de tabel kan men zien dat bij scenario I (aanname: residuconcentratie nectar = residuconcentratie hele plant) alle in tuinplanten aangetroffen concentraties boven deze trigger value uitkomen en dus een acuut risico zijn voor honingbijen. Bij scenario II (aanname: residuconcentratie nectar = 10% van residuconcentratie hele plant) is dit nog steeds bij 60% van de aangetroffen concentraties het geval. Hierbij is nog buiten beschouwing gelaten dat in een aanzienlijk deel van de onderzochte sierteeltmonsters naast imidacloprid ook hoge concentraties van andere voor bijen zeer giftige bestrijdingsmiddelen zijn aangetroffen (waaronder andere neonicotinoïden). De conclusie is dat de aanname dat er bij sierteelt onder glas geen risico bestaat dat bijen worden blootgesteld aan neonicotinoïde bestrijdingsmiddelen, een enorme loophole veroorzaakt in de risicobeoordeling en de hierop gebaseerde wettelijke gebruiksvoorschriften van deze middelen.

Trigger honingbij oraal acuut = 0,2

Red = > trigger; hoog risico
Green = < trigger; laag risico

- Aanname scenario I: residuconcentratie pollen & nectar = residuconcentratie hele plant
- Aanname scenario II: residuconcentratie pollen & nectar = 10% residuconcentratie hele plant

Meetronde	plant	concentratie (ng/g)	ld50 bijen (ng/bij)	Blootstelling (ng/bij/dag)		Exposure Toxicity Ratio's (ETR's) Acuut	
				consumptie laag + scenario I	consumptie laag + scenario II	consumptie laag + scenario I	consumptie laag + scenario II
nov/dec 2014	Chrysant	2000	3,9	534,00	53,40	136,92	13,69
nov/dec 2014	Chrysant	1800	3,9	480,60	48,06	123,23	12,32
nov/dec 2014	Bolchrysant	1400	3,9	373,80	37,38	95,85	9,58
nov 2013	Chrysant	560	3,9	149,52	14,95	38,34	3,83
nov/dec 2014	Chrysant	460	3,9	122,82	12,28	31,49	3,15
nov/dec 2014	Bolchrysant	420	3,9	112,14	11,21	28,75	2,88
nov/dec 2014	Klokjesbloem	390	3,9	104,13	10,41	26,70	2,67
nov/dec 2014	Azalea	340	3,9	90,78	9,08	23,28	2,33
nov 2013	Chrysant	300	3,9	80,10	8,01	20,54	2,05
mrt/apr 2014	skimmia	280	3,9	74,76	7,48	19,17	1,92
nov/dec 2014	Bolchrysant	270	3,9	72,09	7,21	18,48	1,85
nov/dec 2014	Aster	240	3,9	64,08	6,41	16,43	1,64
mrt/apr 2014	sneeuwbal	200	3,9	53,40	5,34	13,69	1,37
mrt/apr 2014	kerstroos	200	3,9	53,40	5,34	13,69	1,37
nov/dec 2014	Bolchrysant	190	3,9	50,73	5,07	13,01	1,30
nov/dec 2014	Kalanchoë	190	3,9	50,73	5,07	13,01	1,30
mrt/apr 2014	rododendron	170	3,9	45,39	4,54	11,64	1,16
nov/dec 2014	Kalanchoë	160	3,9	42,72	4,27	10,95	1,10
mrt/apr 2014	bosviooltje	120	3,9	32,04	3,20	8,22	0,82
nov/dec 2014	Chrysant	98	3,9	26,17	2,62	6,71	0,67
mrt/apr 2014	skimmia	96	3,9	25,63	2,56	6,57	0,66
mrt/apr 2014	sleutelbloem	84	3,9	22,43	2,24	5,75	0,58
mrt/apr 2014	sleutelbloem	81	3,9	21,63	2,16	5,55	0,55
mrt/apr 2014	anjer	66	3,9	17,62	1,76	4,52	0,45
mrt/apr 2014	dahlia (in bloei)	65	3,9	17,36	1,74	4,45	0,45
mrt/apr 2014	bosviooltje	28	3,9	7,48	0,75	1,92	0,19
nov 2013	heide (erica / calluna)	24	3,9	6,41	0,64	1,64	0,16
nov 2013	skimia	22	3,9	5,87	0,59	1,51	0,15
mrt/apr 2014	longkruid	21	3,9	5,61	0,56	1,44	0,14
nov/dec 2014	Klokjesbloem	21	3,9	5,61	0,56	1,44	0,14
mrt/apr 2014	camelia	20	3,9	5,34	0,53	1,37	0,14
nov/dec 2014	Skimmia	19	3,9	5,07	0,51	1,30	0,13
mrt/apr 2014	camelia	17	3,9	4,54	0,45	1,16	0,12
nov/dec 2014	Klokjesbloem	16	3,9	4,27	0,43	1,10	0,11
nov/dec 2014	Kalanchoë	11	3,9	2,94	0,29	0,75	0,08